

Jan DE VOLDER, *La questione belga nella politica di Benedetto XV (1914-1919)*, "Dottorato di Ricerca" Università degli Studi di Sassari, Università di Roma III en Università degli Studi di Firenze, 1994, promotor:
Agostino Giovagnoli

Tijdens de Eerste Wereldoorlog stelde het Vaticaan onder leiding van paus Benedictus XV zich onpartijdig op en tegelijkertijd zette het zich in voor een spoedig herstel van de vrede. Welke concrete gestalte nam deze Vaticaanse politiek nu aan in het kader van het Belgisch-Duitse conflict? Op het kerkpolitieke vlak staat de vraag centraal naar het Vaticaanse oordeel over de patriottische houding van de Belgische Kerk, geïncarneerd door kardinaal

Mercier. Op het diplomatieke terrein onderzochten we de houding van Rome tegenover de Duitse invasie en bezetting, en tegenover het herstel van de Belgische onafhankelijkheid.

Het onderzoek is in hoofdzaak gebaseerd op de grondige studie van het Vaticaanse bronnenmateriaal (Archivio Segreto en Archivio degli Affari Ecclesiastici Straordinari). Deze fondsen werden pas ontsloten in de tweede helft van de jaren tachtig. De resultaten werden aangevuld met bijkomend onderzoek in Belgische kerkelijke (Aartsbisdom Mechelen, e.a.) en burgerlijke archieven (Buitenlandse Zaken, Algemeen Rijksarchief, Koninklijk Paleis, e.a.).

In de eerste oorlogsmoanden lijkt de pas verkozen paus Benedictus XV weinig geneigd in te gaan op de wens van de Belgische Kerk en de geallieerde diplomatie om op ondubbelzinnige wijze de Duitse invasie te veroordelen. We gaan in op de dieperliggende redenen van de Vaticaanse terughoudendheid: de overmacht van de propaganda en diplomatie van de Centrale Staten, de steun aan de neutraliteit van de Italiaanse staat en niet in het minst de ontwikkeling van een zelfstandige politiek "super partes". De Heilige Stoel kan zich echter niet lang afzijdig houden van het Belgische vraagstuk. Dit komt in de eerste plaats door de patriottische houding van kardinaal Mercier, die in een open conflict met de Duitse bezetter verwickeld raakt. De politiek van Rome bestaat erin te trachten beide partijen te bedaren, teneinde de eigen neutraliteit te vrijwaren. In de eerste helft van 1915 neemt het Vaticaan, onder invloed van de gewijzigde internationale context, geleidelijk een soepelere houding aan ten aanzien van België.

Het tweede hoofdstuk is gewijd aan de latente polemiek tussen Benedictus XV en kardinaal Mercier, die in het conflict een bijna diametraal tegenovergestelde houding aannemen. Terwijl Mercier zich radicaal aan de zijde van zijn volk schaart en achter de geallieerde pogingen staat om Duitsland op termijn militair uit te schakelen, tracht Benedictus XV een volstrekt neutrale positie aan te nemen, en de beide oorlogvoerende blokken aan te manen zo snel mogelijk de vijandelijkheden te staken. In deze context is het voor de paus belangrijk om Mercier in de mate van het mogelijke in toom te houden, terwijl hij er zich tegelijkertijd voor moet hoeden de Belgische primaat openlijk te desavoueren. Hoogtepunt van deze evenwichtsoefening is het bezoek dat Mercier in het begin van 1916 aan Rome brengt. Vanaf de zomer van 1916 groeien beide kerkleiders naar elkaar toe, in hoofdzaak omdat nu ook Mercier voorstander wordt van een vredesakkoord door onderhandelingen.

De Vaticaanse inspanningen om de oorlogvoerende landen rond de onderhandelingstafel te laten plaatsnemen op basis van het herstel van de Belgische onafhankelijkheid, vormen het onderwerp van het derde hoofdstuk. Aanvankelijk onderneemt de Heilige Stoel enkele stappen om een apart vredesakkoord tussen België en Duitsland te bewerkstelligen. Vanaf 1917 tracht het Vaticaan algehele vredesbesprekingen op gang te brengen. Het orgelpunt van dit diplomatieke offensief is de bekende vredesnota van Benedictus XV van 1 augustus

1917. Opnieuw staat een oplossing van het Belgische vraagstuk centraal. Juist de weigering van de Duitse regering om garanties te geven voor het volledige herstel van de onafhankelijkheid van België, leidt ertoe dat ook deze bemiddelingspoging geen succes kent.

Het vierde hoofdstuk handelt over de houding van het Vaticaan tegenover de problemen in België veroorzaakt door de bezetting. We bespreken uitvoerig de inspanningen van de Vaticaanse diplomatie om een einde te maken aan de deportaties van arbeiders en aan de plundering van grondstoffen ten voordele van de Duitse oorlogseconomie. De humanitaire interventies van Benedictus XV moeten gezien worden in het licht van zijn vredesdiplomatie. De Vlaamse kwestie, die tijdens de Eerste Wereldoorlog mede ten gevolge van de Flamenpolitiek in alle scherpte op de voorgrond treedt, vormt een tweede hoofdproblematiek van de bezettingsperiode. Uiteraard gaat het Vaticaan niet akkoord met de pogingen om België te verdelen, maar men kan begrip opbrengen voor bepaalde Vlaamse verzuchtingen. Dit zorgt uiteraard voor nieuwe spanningen met Mercier, voor wie de eenheid van het land een absolute prioriteit is.

Het vijfde en laatste hoofdstuk van de verhandeling is gewijd aan de naoorlogse periode. Onder druk van Italië nodigen de grootmachten de Heilige Stoel niet uit op de conferentie van Versailles, hoewel o.m. de Belgische regering zich daarvoor had ingezet. Een tijd lang heerst wel het idee dat kardinaal Mercier zich naar de vredesconferentie zou begeven teneinde een oplossing te vinden voor het internationale statuut van de Heilige Stoel. In de gewijzigde internationale context verandert ook de politiek van het Vaticaan tegenover de Vlaamse kwestie. Geleidelijk aan treedt het de houding van Mercier bij, die na de oorlog internationaal als een held gevierd wordt. De Heilige Stoel wordt ook betrokken in de Belgische aspiraties t.a.v. naburige gebieden. Noch in de kwestie Nederlands Limburg, noch in de kwestie Luxemburg voelt Rome zich geroepen om de Belgische annexatiedromen te verdedigen. Dit blijkt onder meer uit de bisschopskeuze voor de vacante plaats in het bisdom Luxemburg. De Belgische regering tracht op een eerder onhandige manier aan te sturen op de benoeming van een pro-Belgisch kandidaat, maar Rome is niet in het minst geneigd hierop in te gaan. Het behoud van het Europese evenwicht blijft ook na de oorlog de hoofdbekommernis van de Vaticaanse diplomatie. Toch past Rome zich aan de nieuwe politieke werkelijkheid aan. Dit wordt misschien het duidelijkste bij de zaak van de Duitse gebieden die in 1919 aan België worden toegewezen. De Belgische regering dringt ten zeerste aan op een snelle hertekening van de bisdommelijke grenzen, teneinde elke Duitse invloed te weren. Het duurt nog vijf jaar, tergend traag voor de Belgische diplomatie, uiterst snel naar Vaticaanse normen, eer Eupen-Malmedy juridisch volledig ondergebracht wordt bij het bisdom Luik. Met deze beslissing komt een einde aan een bewogen periode in de Vaticaanse-Belgische betrekkingen.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog groeiden zowel het Vaticaan als België, elk op hun manier, uit tot onverwachte hoofdrolspelers op het internationale

toneel. Ook hun onderlinge relatie was in deze periode intens en vaak gespannen, wellicht zoals nooit te voren en nooit nadien. Enerzijds werpt dit onderzoek een nieuw licht op bepaalde aspecten van deze cruciale periode uit de Belgische geschiedenis, en meer bepaald op de houding van Mercier en koning Albert. Anderzijds is de studie van de Vaticaanse houding ten aanzien van het Belgische vraagstuk een essentieel bestanddeel in het onderzoek naar de globale politiek van Benedictus XV ten aanzien van de oorlog.

Dit proefschrift werd in 1994 in Rome verdedigd in het kader van het Italiaanse "Dottorato di Ricerca" en verscheen twee jaar later in Franse versie in de Bibliotheek van het Belgisch Historisch Instituut te Rome (*Benoît XV et la Belgique durant la Grande Guerre*, Bibliotheek XLI, Brussel-Rome, 1996, 297 p.).

Jan De Volder